

Приказ књиге: Анђело Тамбора: „Кавур и Балкан“

Пише: Добрица Гајић
недеља, 13 јануар 2008 00:28

Приказ књиге: *Анђело Тамбора: „Кавур и Балкан“*, Завод за уџбенике - Београд, 2007, предговор Никша Стипчевић, превод са италијанског Снежана Милинковић

Италијански историчар Анђело Тамбора (Angelo Tamborra, Chiasso, 14. X 1913-Roma, 14. IX 2004), писац књиге „Кавур и Балкан“ („Cavour e i Balcani

“, Торино, 1958), био је цењено име у европским научним круговима специјализованим за историју и културу источноевропских народа. У свом предговору „Анђело Тамбора и његова књига о

Кавуру и Балкану

“, академик Никша Стипчевић наводи податак да је управо Тамборином заслугом на Римском универзитету основана

Катедра историје источне Европе

, на којој је под његовим надзором „научно стасало неколико генерација италијанских историчара сличног истраживачког усмерења“. Тамбора је 22.

V

1975. изабран за иностраног члана САНУ. Као интелектуалац европског формата, користио се у својим истраживањима знањем словенских и неколико светских језика, али и грчким и латинским, тако да је имао могућности да се исцрпно упозна са мноштвом необјављене архивске грађе и онда то зналачки искористи приликом излагања проблематике која га је читавог живота окупирала и којој се максимално посветио.

Књига „Кавур и Балкан“ захтева посебну пажњу и пажљиву рецепцију, јер је државно и национално уједињење Италијана у XIX веку послужило као пример балканским народима на који начин би требало да и сами остваре властите националне тежње и конституишу сопствене државне целине. Осим тога, у годинама италијанског уједињења дошло је до преплитања и прожимања конкретних дипломатских и војних активности у односу иницијатора уједињења Италије са представницима мађарског, хрватског, српског, румунског, бугарског и грчког народа, што нарочито треба сагледати из угла до сада непознате или мање познате архивске подлоге на коју се, мање-више, позива Анђело Тамбора у свом раду.

За разумевање питања италијанског уједињења, неопходно је подсетити се чињенице да су после територијалног прекомпоновања европских сила, након Бечког конгреса из

1814/15. године, Италија и Немачка остале разједињене. Немачке државе налазиле су се у Немачком савезу, имајући заједничку скупштину, али под аустријском контролом и доминацијом. С друге стране, Аустрија је владала и једним делом Италије, док су француски Бурбони имали под својим окриљем Краљевину обеју Сицилија, с тим што су у остатку Италије постојале четири независне државице: Сардинија, Папска држава, Парма и Модена. За очување европског мира и надзор поражене Француске старала се Света алијанса, савез који су 1815. године створиле Русија, Аустрија и Пруска. Немачке државе оснивају 1834. године Царински савез, како би уклониле царинске баријере. Аустрија није била његов члан, а водећу улогу у њему имале су Пруска и Баварска. Чак и површан поглед на тадашњу карту Европе показује да су Немци, Италијани, Пољаци, Срби и још неки други народи живели у више држава. Пољаци и Срби су били окупирани, као и Италијани у Ломбардији и Венецији, док је остатак Италијана и Немаца живео у неколико сопствених држава.

На Апенинском полуострву највећа држава била је Краљевина двеју Сицилија, односно Напуљска краљевина, којом је владала француска династија Бурбона. Борбу за уједињење Италије започела је Краљевина Сардинија, држава са севера Апенинског полуострва, позната и под називом Пијемонт, која се налазила под влашћу италијанске династије Савоја. С припремама за италијанско уједињење кренуло се 1852. године, кад је председник владе Пијемонта постао гроф Камило Бенцо ди Кавур (Camillo Benso di Cavour

1810-1861). Његовом заслугом опорављена је привреда и уведен парламентарни систем у Краљевини Сардинији. Иако је имао бројне опоненте, Кавур је 1855. године увео Пијемонт у Кримски рат, што ће се показати као мудра одлука. Примећујући исправно да Анђело Тамбора у својој књизи „Кавур и Балкан“ не посвећује посебну пажњу Кримском рату, Никша Стипчевић се у већ поменутом предговору осврће на тај догађај, описујући у грубим цртама главне ратне операције, све због сазнања да се Кримски рат налази у „средишту збивања“ која се описују у Тамбориној студији.

После пада Севастопоља, 9. IX 1855. године, крај рата био је наговештен, да би Париски конгрес, који се одвијао од 25. II до 15. IV 1856. године, према Стипчевићевим речима, означио нову фазу у развоју Источног питања. На том конгресу Кавур је представљао Сардинију, сврставши је међу оне земље које су кројиле европску политику. Њему се тада указала и прилика да агилније покрене проблем италијанског уједињења, а он је то умео врло успешно да уради. Уз то је Краљевина Сардинија и сама постала гарантна сила за хришћане који су се налазили под влашћу Отоманског царства, добивши могућност да, примера ради, упути и свог конзула у Кнежевину Србију. Према томе, улажењем у Кримски рат Кавур је на спољнополитичком плану приближио Краљевину Сардинију Енглеској и Француској, а затим је у сарадњи са француским царем Наполеоном

III
победнички наступио у биткама код Мађенте и Солферина 1859. године, након чега је

Ломбардија припојена Пијемонту, али је Венеција и даље остала под Аустријом. Иако изненадни мир Наполеона ИИИ са Бечом није одушевио Италијане, први корак ка италијанском уједињењу био је учињен. Убрзо су избиле побуне у Тоскани, Модени и Парми, тако да се и ова војводства припајају 1860. године Пијемонту. Да би обезбедио подршку за наставак процеса уједињења, Кавур уступа Савоју и Ницу Наполену III

, док на јужној страни Апенинског полуострва 1860. године долази до побуне на Сицилији и чувеног Гарибалдијевог похода са 1.000 добровољаца, после чега се ослобођена Сицилија и Напуљ припајају Краљевини Сардинији. До проглашења Краљевине Италије дошло је 1861. године у Торину, иако је на потпуно уједињење требало сачекати аустријско-пруски рат и дипломатску помоћ Француске која ће 1866. године омогућити и припајање Венеције. Уласком у Рим 1870. године, уједињење Италије биће у потпуности изведено, а након тог чина Краљевина Италија постаје значајна сила на међународном плану.

Иако га је смрт претекла, не дозволивши му да доживи коначни тренутак италијанског уједињења, нема сумње да највећа заслуга за успешан крај тог историјског процеса припада грофу Кавуру.

„Кримски рат је био веома значајан за политику Италије према балканским земљама, као и према Кнежевини Србији. Италији је била обезбеђена подршка Француске више година после Кавурове смрти, у рату 1866. године, после којег је, уступком Француске, Италија коначно добила Венецијанску покрајину. Кавур је далекосежно проценио корисност улога који је дат учешћем у Кримском рату. Он је био веома проицљив и смотрен државник, који је умео да пронађе излаз и нађе добитак у сложеним дипломатским надметањима између сила које су све биле веће од његове државе, у зачетку мале. Знао је да малим улогом постигне велик резултат, а да се не замери оним силама које су тада одређивале судбину Европе“, закључује академик Стипчевић, уз потпуно умесну опаску да се Кавурова проицљивост најбоље може уочити кроз ишчитавање упутстава која је издавао својим дипломатским представницима на Балкану.

Анђело Тамбора је своју књигу „Кавур и Балкан“ поделио на девет целина: *„Италија - Источно питање и словенски проблем (1848-1861)“*

,
„Рат против Аустрије 1848-1849. и везе с Мађарима и Словенима“

,
„Могућности диверзантског деловања на Дунаву против Аустрије“

,
„Политика Краљевине Сардиније према Србији“

’
„Проблем Венеције, Хрвати и источне границе“

’
„За румунско уједињење“

’
„Национални препород и верске борбе Бугара: Кавурови ставови“

’
„Политика према Грчкој“

и

„Планови и идеје о Подунавско-балканској конфедерацији“

. На крају књиге налазе се и три прилога које је Кавур упутио Луиђију Мосију, Анибалу Страмбију и Марчелу Черутију, који у изворном облику показују Кавурову луцидност и обазриво политичко деловање у корист Краљевине Сардиније.

Питање италијанског националног препорода Тамбора сагледава у контексту нове политичке реалности која ће обележити средину XIX века у Средњој и Источној Европи. Према његовом мишљењу, сложени и неумитни процес постепеног разбијања династијског и наднационалног устројства, кроз особене активности појединачних нација унутар Аустрије или Порте, претвара те нације од статиста у протагонисте не само властите, него и европске историје. Прву додирну тачку конкретне, мада тешко оствариве блискости у ослободилачким тежњама италијанске и подунавско-балканских нација, овај угледни историчар проналази у револуционарним збивањима из 1848/49. године, упркос сазнању да и поред великих напора Пољака, Мађара и Италијана, ипак није дошло до подизања општег устанка против Аустрије. У овом смислу не би требало бити нимало наиван у тумачењу. Иницијатори италијанског уједињења, па самим тим и Кавур, имали су врло практичан циљ пред собом кад су покушавали да Аустрију што више усмере на Исток, јер су на тај начин настојали да олакшају своју политичку позицију. У оптицају су били чак и предлози да се војводе Парме и Модене поставе као владоци у Влашкој и Молдавији да би Пијемонт припојио та два војводства себи. Иако је таква идеја отпала као неостварива, било је сличних предлога и после Кавурове смрти, као што је онај по којем би Венето требало разменити за Босну и Херцеговину, чији би се један део откупио од Турака и потом понудио Аустрији за размену.

Настанак националних покрета и јачање тежњи за уједињењем код мањих словенских народа, Тамбора везује за престиж Русије Александра I, која је поразила Наполеона и предводила Свету алијансу, као и за оснажену грађанску класу у словенској маси, коју су изнедриле реформе Марије Терезије, Јосифа

II

и Леополда

II

, с намером да се побољшају животни услови словенског сеоског слоја под влашћу Аустрије. Важно је нагласити да Тамбора истиче да ће страх од Русије и утицаја

славенофилског покрета бити увек присутан кад се буде разматрала судбина осталих словенских нација, без обзира на то што је, рецимо, Николај

I
1849. године бацио у тамницу Ивана Аксакова и Јурија Ф. Самарина зато што је сматрао да подбуњују Словене у Аустрији и Турској. Томе треба додати и промену у односу Пољака према Русији, јер пољска емиграција и Пољаци у земљи почињу да доживљавају Пољску као организациони центар за друге словенске народе, с тим да у том будућем савезу не би требало да буде места за Русију. На другој страни, ни Енглеска не гаји симпатије за руску политику на Балкану и источном Медитерану, што прераста у праву фобију од Руса и упорно залагање да се Отоманско царство по сваку цену одржи у животу.

Што се Италијана тиче, Мацини примат даје Пољацима као покретачима организовања словенске расе и у Пољској види главну снагу за словенско ослобођење, у чему треба тражити његову блискост са Мицкјевичем. Отуда Мацини и касније мисли, у страху да Европа не постане козачка земља, да је међупростор на европском истоку предодређен да буде баријера између Русије и Немачке. Сам Кавур, 20. X 1848. године, као посланик торинског парламента, говори о бројној, енергичној и храброј словенској раси и њеној правичној и племенитој борби која ће у блиској будућности сигурно победити. У циљу стварања јединственог фронта против Аустрије, Пијемонт у Мађарску шаље изасланика Алесандра Монтија, у Београд стиже конзул Марчело Черути, а Венеција и Мађарска склапају савез 1849. године. Ради учвршћивања односа између Италије, Словена и Мађара, 7.

III 1849. године ствара се и удружење „Италијанско-словенски савез“, настало иницијативом Лоренца Валерија, професора Леонеа, Ђорђа Палавичинија и Паола Белђојоза. Идеје овог удружења у Венецији подржавају Томазо и писац Пачифико Валуси, али се овакво почетно идеализовање убрзо мења, јер се увиђа да ће разграничење територија бити најтежи проблем кад ствари легну у реалне оквире. Оно што се тада планирало са евентуалном Подунавском конфедерацијом, било је чињено с намером да се Мађари и Словени одвоје од Аустрије и својим устанком олакшају италијански положај на западној страни. Међутим, Мађари су за војну помоћ против Аустрије очекивали од Италијана подршку за задржавање власти над словенским нацијама на територији коју су сматрали својом. Кад је Србија у питању, независно од симпатија које је 1849. године српски народ исказивао за италијанску борбу, кнез Александар Карађорђевић и Илија Гарашанин водили су врло пажљиво своју политику према Мађарима и Аустрији. Срби у Угарској, додаје Тамбора, чекали су, окупљени око патријарха Рајачића, како ће их развој догађаја усмерити. Посредовање пољских агената, па и сардинијског изасланика у Београду, имало је за циљ да се Срби с подручја Угарске окрену Кошту и усмере против Аустрије, али до тога није дошло из бројних разлога. Једноставно речено, Мађари нису имали разумевања за националне тежње Срба, а ни Срби нису гајили пријатељска осећања према њима. У самој Србији, што и Тамбора поткрепљује Черутијевим мишљењем, кнез Александар и Гарашанин мудро су чекали ко ће да победи, не заносећи се почетним успесима Мађара. На крају су Мађари и поражени, јер је на аустријску страну стала Русија.

„Мађаре и Пољаке, заједно с Монтијевом италијанском легијом, једине који су остали да се боре пошто су узалуд ишчекивали српску интервенцију, Руси и Аустријанци на крају затварају у обруч; док Кошут, Монти, Бем и Дембињски с већим делом снага прелазе на турску територију, генерал Герге потписује 12. августа капитулацију у Вилагошу, пред снагама руског генерала Ридигера. Након вести о паду Мађарске, 24. августа се и Венеција, после дуге опсаде, предаје Аустријанцима. То је крај свега“, пише Тамбора.

Треба нагласити да ни сам Тамбора није индиферентан према неким тезама појединих српских представника из тог времена, па тако критички гледа на оцене Матије Бана да је јадранска обала, од Соче до Албаније, по својој природи чисто словенска. Нажалост, интерпретирање прва два одељка Тамборине књиге није могуће потпуно урадити, јер техничком грешком издавача недостају странице између 31. и 54. стране, тако да је овим несхватљивим пропустом исечен крај првог и добар део другог дела. Остали делови јесу цели, али на неколико места у њима не постоје преводи одређених сегмената, што би такође требало исправити у другом издању, јер Тамборина књига и њени читаоци то у сваком случају заслужују.

После плодноних контаката са подунавско-балканским светом 1848/49. године, пише Тамбора у трећем делу, управо Кавур почиње да води, и то са јасним идејама, политику активног присуства Пијемонта на Дунаву и Балкану. То нису само везе с намером да се подигне народ с тог подручја ради што успешније борбе против Аустрије, већ је у исто време реч и о продубљивању односа са сваком подунавско-балканском нацијом које се у том моменту већ схватају као природни савезници Пијемонта и будуће уједињене Италије. Ту иницијативу Кавур покреће крајем 1858. године, кад почињу припреме за рат против Аустрије, да би после избијања рата то било још више изражено, јер се у средишту његових размишљања ипак налазила идеја да се на италијанском фронту умањи аустријски притисак, где је Кавур пре свега заинтересован да Мађари и Пољаци дају што већи допринос тој борби.

Отуда је почетком 1859. и крајем 1860. године дошло до организованих покушаја пребацивања оружја на Дунав, а то оружје сардинијској влади дала је Француска. Главни задатак Астенга, сардинијског конзула у Београду, био је да привуче кнеза Милоша, његовог сина Михаила, па и Илију Гарашанина, да подрже колективни устанак Срба и Мађара, што Тамбора детаљно описује. Но, кнез Милош се није залетао, указујући у разговору с Астенгом на прилично незгодну позицију Србије, која би настала услед могуће блокаде српских граница и њене трговине од Аустрије и Турске, а то би без икакве сумње било погубно за земљу. Астенго му објашњава да ће у случају избијања рата у Италији вероватно избити устанак у Мађарској, те да је пожељна

другачија политика Срба од оне из 1848/49. године, а Милошева улога састојала би се само у томе да им пружи моралну подршку. Истина, Милош и Михаило пристају да пруже помоћ око ускладиштења оружја, али се чини да Тамбора предимензионира Астенгов притисак кад каже да је пресудан био приступ „или са нама или против нас“.

Милош, наравно, није био наиван и одмах шаље Михаила у Париз и Лондон. У Паризу се Михаило срео с Наполеоном III, који га је замолио да у Србији помогне „припреме мађарских патриота“, а у Лондону с Кошутом, где су један другом опипавали пулс у погледу будућих догађаја. Михаило се начелно сагласио са идејом стварања Подунавско-балканске конфедерације и обећао подршку приликом складиштења оружја. Али, Милош све то резервисано прихвата, што Кавур сазнаје, па чак сматра да се Милош уплашио, те с тога саветује Астенгу да буде обазрив у контакту са њим, јер „на Истоку не треба имати поверења ни у кога“. Међутим, око самог подухвата долази до проблема у француској дипломатији, пошто су Наполеон III и његов стриц Жером Наполеон уплетени у целу ствар без знања Валевског, свог министра иностраних дела. Аустријски агенти долазе до свих детаља о пошиљци пушака, које постају чак и беспотребне због тога што се акција прекида после склапања мира у Вилафранки. И други покушај слања оружја, који Кавур лично одобрава, био је разоткривен и то изазива велики међународни скандал. Због сложене политичке ситуације, такве идеје биће убудуће све мање разматране, остајући једино у главама мађарских емиграната као опција на коју се може рачунати.

У четвртом делу књиге Тамбора се бави односом Пијемонта и Србије. Показатељ коначног уласка Србије у међународна кретања у Европи, према Тамборином увиду, јесте *Начертаније* које су кнез Александар Карађорђевић и Илија Гарашанин, за кога каже да је „највећи политички ум Србије у XIX веку“, израдили под утицајем кнеза Чарториског. Нема, наравно, никакве сумње да су њих двојица заиста размишљали о уједињењу свих Срба и Јужних Словена око Србије, сматрајући да је пријатељски однос с Аустријом немогућ и да Србија услед тога треба да се окрене Француској и Енглеској. Проблем је, међутим, у томе што се за тај документ много касније сазнало и то не би требало превиђати у анализи. Осврћући се на догађаје који су потом уследили, Тамбора схвата да је балансирање Србије у Кримском рату било мудро у смислу исказане неутралности, али не пропушта да каже да је Русија и пре тог рата, због његовог везивања за Француску, покушавала да одстрани Гарашанина из српске политике, па је због свега тога разумљиво што је 1858. године поздравила повратак кнеза Милоша на власт.

Оно што је овде важно приметити, то је да после учешћа Сардиније у Кримском рату, како пише Тамбора, међу Србима сазрева свест да Србија треба да постане „балкански Пијемонт“, пре свега у борби против Турака, иако се то исто односи и на Аустрију, која се

залагањем за непроменљивост граница јасно противила националној мисији Србије. Сардинијска дипломатија посебно је уважавала кнеза Михаила због његових преговора са Портом, задобијене међународне подршке, унутрашњих реформи и националне визије на плану уједињења. Ипак, Тамбора истиче да Михаило није имао велике интелектуалне могућности, али му признаје да је био далековид и вешт политичар, који је имао јасну представу какво место би Србији требало да припадне у Европи и на Балкану.

Проблем Венеције и Венетске области, који Тамбора спомиње у петом делу своје књиге, постаје актуелан после француско-аустријског примирја у Вилафранки и краткотрајног повлачења Кавура са политичке сцене, када је било речи чак и о „издаји“ Француске. У тој ситуацији, Виторио Еменуеле покушава да обезбеди чвршћу подршку Енглеске за проблем Венеције, али и даљи напредак италијанског уједињења. Враћањем Кавура у политику, усредсређивање на венетско питање се интензивира, с тим што Кавур осим Енглеске усмерава своју активност и на Пруску, јер су једино њих две могле утицати на Аустрију. Тада се појављује и она идеја о којој смо већ нешто рекли, да се пронађе територија која би се дала Аустрији као надокнада за Венецију. У том смислу, разматра се могућност да се део Босне и Херцеговине, настањен српским становништвом, откупи од Султана, али таква размишљања наилазе на осуду турске дипломатије, а до расправе о поменутој размени није дошло ни због снажног супротстављања Аустрије.

Увиђајући различите интересе међу националним покретима на Истоку, италијанска дипломатија постаје реалистичнија, што се види у расправи са Хрватима око будућих граница, посебно са Еугеном Кватерником, који је знао и да запрети Италијанима загрљајем са Русијом ако се хрватска права која он дефинише и заступа не разреше на задовољавајући начин са Италијом. Тамбора даје детаљан приказ Кватерникових текстова и опис његових политичких сусрета, указујући на то да ће Кватерникови ставови постати основ модерног хрватског национализма, који ће своју екстремну форму добити у Павелићевом усташком покрету и Славку Кватернику, Еугеновом праунуку. Око наведених проблема, Кавур је опрезан и његов став је да се јавно не истиче да нова Краљевина Италија жели да присвоји Венето, Трст, Истру и Далмацију. Обелодањивање таквих намера, према Кавуровом утиску, само би беспотребно створило велики број непријатеља међу Хрватима, Србима, Мађарима и немачким народима, а уз то би окренуло и Енглеску против Италије. Али, из архивске грађе се јасно види, што је посебно важно, да он на те територије најозбиљније рачуна у будућности.

Шести део књиге Тамбора је посветио проблему румунског уједињења и имплицитаности Сардиније у догађаје који су довели до тог чина. Због „латинског“ карактера њиховог становништва и значајног територијалног положаја, европска дипломатија је, поготово после 1848/49. године, озбиљно разматрала кретања у подунавским кнежевинама Влашкој и Молдавији, ширећи све више свој утицај у њима. Стварање снажне државе на

том делу требало је да обезбеди место за једног будног и поузданог стражара латинске Европе пред руским политичким амбицијама и њеном империјалном експанзијом. У проблеме ове врсте, сасвим природно, били су умешани Краљевина Сардинија и гроф Кавур. И његова главна идеја била је да се тиме онемогући силазак Русије на Балкан, односно спречи верско и расно спајање царске Русије с националним покретима малих словенских народа, и следствено томе - препречи руски напад на Константинопољ. Због тога је Кавур саветовао свом посланику Мосију да подстакне Порту да не зазира од румунског уједињења, јер ће стварање румунске државе бити брана која ће Русију преусмерити ка северу и Западу. Тамбора је, иначе, критички гледао на ту идеју, сматрајући је наивном, јер је економска и војна моћ Влашке и Молдавије била безначајна у поређењу с Русијом.

„Све до само неколико дана пред смрт, Кавур је био, доследно, увек с уверљивим аргументима и интимном вером, одлучни заговорник уједињења, које је постало један од основних елемената његове политике на Дунаву и Балкану“, закључује Тамбора, набројивши претходно све детаље и дипломатске потезе којима се пружала подршка пуковнику Кузи да постане господар румунских кнежевина, уз навођење појединости око његовог избора у румунским скупштинама и дипломатским трвењима на Конгресу у Паризу поводом стања у тим земљама.

У наставку књиге Тамбора описује Кавурове ставове у вези с националним препородом и верским борбама Бугара. Он запажа да Кавурово интересовање за национално буђење Бугара није било велико у поређењу с заинтересованошћу за Хрвате, Србе и Румуне, јер је тај процес у Бугарској знатно каснио у односу на њих. Уз то је верски и политички утицај Русије био све снажнији у Бугарској, чему треба додати грубу политику турских администратора и присуство фанариота, грчких црквених великодостојника. Кавур и кнез Чарториски озбиљно су разматрали могућност да бугарско незадовољство фанариотима искористи Рим, што не чуди кад се зна да су и један други били део католичког света, мада је сам Кавур био лаик и либерал, али је прилажење Бугара Риму било у њиховим очима важно због супротстављања Русији. Оваква активност радовала је, између осталог, и ђаковачког бискупа Штросмајера, но до масовног преобраћења Бугара ипак није дошло. Без обзира на позиве Чарториског цару Наполеону III да заштити Бугаре католике, овај није хтео да се замера Русији - која је на састанку руског, аустријског и пруског владара у Варшави - спречила стварање антифранцуске коалиције, што Наполеон

III

и наводи у свом одговору Чарториском. Идеја о уједињењу Бугара с Римом доживела је крах и због противљења Енглеске, док су Бугари, с друге стране, ипак успели да протерају фанариоте, и то уз руску помоћ. Наиме, генерал Игњатов, руски амбасадор у Константинопољу, снажно је притискао Порту и Патријаршију да се то коначно изведе, тако да је 1870. успостављен Бугарски егзархат.

У осмом делу Тамбора се позабавио италијанским односом са Грчком. Активну политику према Грчкој он везује за период после проглашења Краљевине Италије, иако приближавање Италијана и „Хелена“ уочава и у претходним раздобљима, видећи у њима наглашена филохеленска и филоиталијанска осећања. Од познатијих имена, разумевање за панхеленску „велику идеју“ било је нарочито изражено код Мацинија. Што се тиче владајуће династије у Грчкој, у Европи је било речи да би принц Амадео, други син Виторија Емануелеа II, могао да постане владар Грчке, где краљ Отон I, упркос видним напорима, није успео да задобије поверење својих поданика. Атентат на краљицу Амелију, 18. IX 1861. године, био је израз готово колективног неприхватања баварске династије на челу Грчке. Међутим, и поред неуспешних планова са Гарибалдијем, Италија неће правити исхитрене потезе у Грчкој, али ће ипак будно пратити њене унутрашње прилике. Краљ Виторио Емануеле истицаће *condicio sine qua*

non

као суштину свог односа према краљу Отону.

Последњи, девети део књиге „Кавур и Балкан“, заснован је на анализи планова и идеја о Подунавско-балканској конфедерацији. Мада је и у далекој прошлости Источне Европе приметио постојање бројних планова за остварење „најразличитијих федерација“, Тамбора констатује да је тек буђење нација Јужне и Источне Европе, у времену 1848-1862. године, донело на историјску сцену нешто конкретно. Наиме, тада се јасно јавила идеја средњоевропске федерације, која је директно угрожавала Хабсбуршку монархију, за коју је Метерних 1854. године тврдио да је држава „центра“ коју за собом не могу повући ни Исток, ни Запад. Тамбора истиче да је било различитих изворишта и различитих људи који су промовисали такве идеје за Источну Европу. Тако, на пример, Ђузепе Мацини 1832. године рачуна на Мађарску као на центар будуће федерације, која ће око дунавске артерије окупити Молдавију, Влашку, Бугарску, Србију, па и Босну. Чезаре Балбо такође има у виду једну конфедерацију источноевропских држава, док Сипријен Робер 1852. године предлаже спасоносно решење за Аустрију, тако што ће се она трансформисати у „слободну федерацију“. Исто тако, кнез Адам Чарториски намеравао је да приволи балканске Словене да направе савез с Мађарима, тражећи у томе средство за решавање и пољског питања. Чајковски је 26. V 1848. године сачинио „почетни план за стварање подунавско-балканске конфедерације“, односно „словенско-румунско-мађарске федерације“. Цео тај план, због утицаја Чарториског, био је, према Тамборином суду, „изразито антируски“. Хрвати и Чеси су били за мирнију трансформацију и нису подржавали Кошутов приступ овом питању. Даље, Казимир Батањи, мађарски министар иностраних дела, направио је 14. VII 1849. године један пројекат са Румунима, познат под називом „Пројет де пацификацион“, који је требало да буде предуслов будуће конфедерације ова два народа, са задатком да их заштити од панславизма. Жељу Румуна да приступе конфедерацији, Батањи поздравља због тога што би Мађари тим путем дошли до делте Дунава и Црног мора, што би по њему било јако корисно у ситуацији кад Мађари нису поседовали Ријеку. Но, после мађарске

капитулације ова варијанта је дефинитивно отпала и више није узимана у обзир.

Уопштено гледајући, док се 1848/49. године Телеки и Кошут, као представници Мађара, залажу за то да оронулу хабсбуршку грађевину треба да замени једна конфедеративна целина, Чеси (са Полацким) и Хрвати мисле да Аустрију ваља одржати у животу, и то на федералистичким основама.

„Федерализам унутар Царства или конфедерација која разбија или превазилази хабсбуршке оквире, представљају две алтернативе упоредо присутне све до *Ausgleich* -а 1867. године“, пише Тамбора, додајући да ниједна од њих није могла да се оствари, јер нико није био спреман на жртву и уступке у погледу националних граница.

Осим тога, на међународном плану су се такви предлози сукобили с интересима Енглеске, Русије и Турске, које су због европске равнотеже одлучно биле за очување Аустрије, искључујући било какве измене у њеном дотадашњем положају.

После пораза Мађара 1849. године, Кошут и даље размишља о конфедерацији, сматрајући да би Турска, заједно с Мађарском и Пољском (здруженим у конфедерацију), могла да представља „делотворну брану за руско ширење ка Јадрану и југу“. Године 1850. рађа се план о стварању „Сједињених Држава Дунава“, чији оквир би обухватио Пољаке, Чехе, Мађаре, Румуне и Јужне Словене, док би званични језици у њему били немачки или француски. Међутим, Кошут се противи оваквом пројекту, јер је забринут да се мађарски историјски простор не умањи у корист других нација.

„Интегритет историјске Мађарске са уступцима датим мањинама и, уједно, стварање федерације с народима на обалама Дунава, представља основну идеју коју Кошут развија у изгнанству“, објашњава Тамбора.

Расправе о моделу који би повезао подунавско-балканске народе стишавају се због рата на Истоку, а онда следи нешто сасвим друго.

Кад после споразума у Паризу, 30. III 1856. године, Србија, Влашка и Молдавија постају

полунезависне целине под заштитом великих сила - а не Порте или Русије, кад Србија крајем 1858. године почне постепено да се ослобађа од турске власти, кад Куза постаје господар Влашке и Молдавије, тада планови о Подунавској конфедерацији из 1858/59. године губе компромисни карактер у том смислу да би у њој могли реално да се споје нови национални чиниоци са постојећим државним оквирима, усмеравајући се на тај начин према националним начелима као својој новој полузи и основи.

Приликом сусрета са Кошутом 1859. године у Лондону, кнез Михаило у принципу подржава идеју о Подунавској конфедерацији, али каже да Србија може помоћи мађарски покрет тек кад се на територији Мађарске буду нашли француски војници. Он је у сваком случају био свестан тога да би преран иступ против Аустрије изазвао њену немилосрдну интервенцију против Србије и зато није желео ништа непромишљено да чини. Тамбора извлачи закључак да је Михаила занимала највише независност Србије, а не зависност од Аустрије или Русије, што није нетачно. Стварање самосталне Мађарске не би ту ништа сметало, јер би се Аустрија удаљила од српских граница. Али, границе су и ту потајно биле препрека за ближе повезивање са Мађарима, а сам Тамбора наглашава да о територијалним претензијама Мађара и Срба Михаило и Кошут нису ни разговарали у Лондону. Било је заиста прерано за тако нешто.

Сами Италијани имају благонаклон став према стварању Подунавске конфедерације, где би дошло до спајања Срба и Хрвата, Румуна и Мађара, плус политика Чарториског на све то. Крајем 1859. године Пачифико Валуси пише да би успостављање Подунавске конфедерације било корисно, те да би на њеном челу могла да се нађе нека аустријска династија. У априлу 1862. године настаје још један план, познатији као „Programme d'une confédération di Danube

“. Једни га називају

Кошутовим планом

, док је Марк ` Антонио Канини тврдио да га је он сачинио са другим мађарским вођама. Тај програм је предвиђао стварање конфедерације у Дунавском басену, чиме би се заменило Аустријско царство на том делу Европе, а заснивао се на поштовању аутономије сваког члана те организације: Мађарске, Румуније, Србије, Трансилваније, Хрватске, Славоније, Далмације и др. Планирано јединство би се конституисало на пољу одбране, представљању у иностранству, заједничкој монети, царини, комуникацијама и федералним органима. Предвиђен је био и избор федералне скупштине, сената и владе, француски језик као званични, као и премештање федералних власти на сваке две године из Будимпеште у Букурешт, Загреб и Београд. Готово да је и сувишно напоменути да су Енглеска и Аустрија одмах осудиле тај план. Штавише, Енглези су га и дали Аустрији кад су дошли до њега.

Париз, који је подстицао националне покрете, био је у овом случају обазрив, јер би се на

простор конфедерације несумњиво слила руска иницијатива. Отуда није неразумљиво због чега, почетком 1861. године, гроф Гобино, у промеморији аустријском амбасадору у Паризу, поставља питање зашто се Аустрија не би ставила на чело будуће конфедерације, а затим почела да се залаже за интересе хришћана у Отоманском царству. Гобино је, заправо, био мишљења да би Аустрија на тај начин избегла сукоб с пробуђеним балканским нацијама, као и с мађарским и италијанским револуционарима.

Ставови Русије су такође предмет Тамборине анализе. Он запажа да после Кримског рата она почиње да обнавља своју снагу, пажљиво одмеравајући шта ће чинити у будућности. Иако се противила уједињењу Румуна, Русија се због блискости с Француском није до краја изјашњавала о спајању Влашке и Молдавије. С друге стране, подржавала је Србију, као и бугарске верске и националне напоре. У случају распада Турске, Руси су рачунали на федерацију хришћанских покрајина које су биле под отоманском влашћу, док би Константинопољ био слободан град, а Грчка увећана за Епир и Тесалију. Националне покрете под Аустријом, Русија је, уистину, охрабривала, али није била за растурање монархије. У словенским народима под Аустријом, видела је она фактор за одржавање равнотеже раса и фактор који би ограничавао мађарски милитантни чинилац, а уз то и брану за надирање других раса које би могле да препрече њен пут на Исток и прекину ланац којим се хтелo постићи јединство с народима на простору тадашње Турске.

Последњи део књиге Тамбора завршава закључком да је план за оснивање Подунавско-балканске конфедерације, о којем је било говора од 1848. до 1862. године, био потпуно „незрео“. Отежавајућа околност за његову реализацију налазила се у чињеници да су му се из разних разлога противиле и све велике силе, тако да је с протоком времена интерес за њега све више јењавао.

"*Ausgleich* из 1867. године, са потврђивањем двоструке круне, неминовно је означио коначно напуштање свих оваквих идеја“, оценио је Тамбора.

Додуше, у нешто друкчијој форми, каже он, та идеја ће се опет јавити нешто касније, али ће се поново сударити са истом препреком, тј. коначним распадом Аустроугарске.

На основу, колико-толико, сумарно изнетих теза, наш утисак је да је Анђело Тамбора врло занимљиво, мада можда не толико хронолошки прегледно, изложио Кавурове идеје у односу на Балкан, и не само његове. Студија овог италијанског историчара је, према

томе, крајње озбиљна расправа, намењена најпре професионалним историчарима. Њен основ је, наравно, изворна историјска грађа, у нашој средини готово непозната, тако да би Тамбори најбоље пристајао епитет архивског историчара или истраживача, што је приметио на крају свог предговора и академик Никша Стипчевић. Ми њен значај још видимо и у реалном представљању дипломатских односа у том времену, из чега се може уочити изузетна информисаност тадашњих политичких актера, али и огољеност државних интереса које су заступали, без обзира на форму која је неретко била до максимума углађена и адекватна духу тог доба.